

Lidija Rezoničnik

Kamnik

UDK 821.163.6-32.09Kosmač C.:791.43:17

## ***Balada o trobenti in oblaku: moralni imperativ v noveli in filmski adaptaciji***

Prispevek se osredotoča na problematiko moralnega imperativa v noveli *Balada o trobenti in oblaku* Cirila Kosmača in v istoimenski filmski adaptaciji Franceta Štiglica. Najprej so na kratko predstavljeni elementi, ki v literarnem delu protagonistu Temnikarju sugerirajo moralno obveznost. Drugi del prispevka se posveča analizi filmske adaptacije. Obravnavani so predvsem rezultati, povezani s filmskimi znaki, ki na ekranu vzpostavljajo tematiko moralne nuje.

*Balada o trobenti in oblaku*, moralni imperativ, trobenta, senca

This contribution focuses on the question of the moral imperative in the novella *Balada o trobenti in oblaku* by Ciril Kosmač and the film adaptation of the same name by France Štiglic. First, there is a brief presentation of the elements in the literary work that suggest to the protagonist Temnikar a moral imperative. The second part of the contribution analyses the film adaptation, discussing primarily the filmic elements that present the theme of moral necessity.

*Balada o trobenti in oblaku*, moral imperative, trumpet, shadow

### **»Trobenta je angel dolžnosti, angel smrti, ki je pravzaprav naša poslednja in najvišja dolžnost.«<sup>2</sup>**

Ciril Kosmač je v noveli *Balada o trobenti in oblaku*, ki jo je v letih 1956–1957 objavljaval v reviji *Naša sodobnost*, v knjižni obliki pa je prvič izšla leta 1964, prepletel zgodbe treh junakov: pisatelja Majcna, kmeta Črnilogarja in Temnikarja. Moralni imperativ se najizraziteje pojavlja pri Temnikarju, ostarelem kmetu, ki na predbožični dan izve, da belogardisti nameravajo pobiti dvanajst ranjenih partizanov, ki se skrivajo v jami v Robeh. Brez pomisleka in kljub svojim sedemdesetim letom, se odloči, da bo odšel na planino, prehitel belogardiste in jih pobil s sekiro. Med naporno potjo v Robe doživlja halucinacije, v katerih med drugimi vidi, kako ga Nemci mrtvega nesejo domov, kjer mučijo in pobijejo še njegovo družino. Temnikar kljub vsemu izpolni načrt – pobije belogardiste, pri tem pa tudi sam umre.

Temnikar je že na začetku zgodbe odločen, da se bo odpravil na pot v Robe, pa čeprav je le-ta pravzaprav nesmiselna, kajti tudi če mu uspe pobiti belogardiste, ranjeni partizani najverjetneje ne bodo rešeni, saj vse kaže na to, da so ostali partizani pozabili na njih. Ranjenci bodo torej bodisi umrli od lakote in mraza bodisi jih bodo pobili Nemci. Vendar pa kljub temu Temnikarja k izvedbi načrta priganja moralni imperativ, ki je najpogosteje izražen skozi misli: »– Pojdi! Pojdi, da te hudiči ne prehitijo! Čas hiti – se je v njem oglasila misel.« (Kosmač 1973: 14) Temnikar v ta moralni klic ne dvomi, dejanje, ki ga namerava izvesti, je zanj samoumevno in je dolžnost vsakega človeka. Šele kasneje, ko je Temnikar že na poti, se moralni imperativ pojavi v simbolični obliki, kot donenje trobente. Zvok trobente predstavlja moralni klic oziroma je – kot nam razloži pripovedovalec–

---

<sup>2</sup> Kosmač 1973: 64–65.

»angel dolžnosti« (Kosmač 1973: 64). Trobentanje Temnikarja spremlja na poti, ob dvomih postane izrazitejše, izzvani pa šele po poboju belogardistov, ko Temnikar izpolni svojo dolžnost.

### »Saj sem vendar človek!«<sup>3</sup>

Filmska adaptacija novele, ki jo je leta 1961 na podlagi scenarija Cirila Kosmača posnel France Štiglic,<sup>4</sup> se osredotoča zgolj na Temnikarjevo zgodbo. Dogajanje je v celoti podrejeno protagonistu in v veliki meri usmerjeno v njegovo notranjost, s tem pa je problematika moralne nuje v primerjavi z literarno predlogo še potencirana. Šprah (2005: 15) film opisuje kot delo, ki predstavlja »edinstven pogled na vprašanje individualiziranja posameznikovega moralnega delovanja v ekscesnih življenjskih situacijah« in »preizprašuje predvsem etične dileme običajnega človeka«.

Ker v naši analizi film obravnavamo kot samostojno umetniško delo (ne glede na to, da gre za adaptacijo literarnega dela), se bomo izognili primerjanju med filmom in literarnim izvirnikom. Na podlagi detajlne analize bomo razčlenili Štigličev film<sup>5</sup> in se pri tem osredotočali na tiste prvine, ki opozarjajo na moralni imperativ.<sup>6</sup>

Najizrazitejši simbol, ki (poleg besed) v filmski adaptaciji ponazarja moralno dolžnost, je prav gotovo donenje trobente. Na podlagi analize se je izkazalo, da bi kompleksnejši simbol moralnega imperativa utegnila predstavljati še senca. Ker se nam zdi simbol sence zelo zanimiv, ga bomo poskušali – po predstavitvi simbola trobente – razložiti in utemeljiti.

### »Ali bova potem še kdaj lahko komu pogledala v oči?«<sup>7</sup>

Filmska teorija pravi, da so elementi, ki se pojavijo v začetnih kadrih filma, nemalokrat odločilni za celoten potek filmske zgodbe. V *Baladi o trobenti in oblaku* ima glavno vlogo v ekspoziciji (takoj za sekvenco, ki prikazuje jamo) prediren zvok trobente, ki se nato v celotnem filmu pojavlja kot simbol moralnega imperativa. Donenje trobente, ki prebudi Temnikarja, je v njegovi glavi že od vsega začetka razločno, pa čeprav ga ostali ne slišijo in tudi protagonist še ne ve natančno, kaj naj bi pomenilo. Tudi kasneje, ko Temnikar na mizi opazi figurico trobente (Štiglic 1961: 28), še ne ugotovi njenega pomena. Ta se izkristalizira po sekvenci, v kateri belogardisti, preoblečeni v tri kralje, Temnikarju izdajo namero o poboju partizanov (Štiglic 1961: 57). Trobentanje torej kliče k moralni dolžnosti, k preprečitvi okrutnega načrta – to spoznanje Temnikarja tako raztogoti, da z dlanjo zdrobi stekleni okrask v obliki trobente. Trobentanje se še nadaljuje, vse dokler ne privede Temnikarja v bližino trnala in se njegov pogled ne ustavi na sekiri. Od tega trenutka dalje se Temnikar zaveda svoje moralne dolžnosti. Trobenta pa prevzame novo nalogo – spodbujanje in opominjanje ob trenutkih dvomov, halucinacij, ki Temnikarja spremljajo na poti, pri čemer je trobenta zelo uspešna: »[...] že se hoče obrniti, ko zapoje trobenta. Zvok trobente kar požene Temnikarja naprej« (Štiglic 1961: 74).

3 Štiglic 1961: 77.

4 Štiglic je leta 1962 za režijo filmov *Balada o trobenti in oblaku*, *Dolina miru* in *Deveti krog* dobil Prešernovo nagrado (Frelj 2008: 91).

5 Film je žal dostopen zgolj na videokaseti ali na kopijah slabše kakovosti, zato je detajlna analiza v nekaterih sekvencah otežena.

6 Druga pomenljiva filmska izrazna sredstva v obravnavani adaptaciji: posnetki v različnih snemalnih planih, snemalni koti, mizanscena, zasuki kamere. Med simboli se pojavljajo: oblak, prestop senčne črte, motiv sejkalca, ura, sekira itn.

7 Štiglic 1961: 79.

Drugi, nekoliko prikrit simbol moralnega imperativa, je po našem mnenju senca. Že po ljudskem izročilu, pa tudi v literarnih delih,<sup>8</sup> senca predstavlja nenadomestljiv del človeka. Brez sence človek ni več človek, senca je pravzaprav njegova dvojnica, če ne že kar odsev duše. Podobno kot trobenta, se tudi senca pojavi v drugem kadru – še preden zgodaj zjutraj zagledamo Temnikarja, vidimo njegovo senco v oknu (Štiglic 1961: 3). Ko se trobenta oglasi drugič (Štiglic 1961: 5), je v čudovitem kadru ogromna senca zmedenega Temnikarja ponovno prisotna, izgine pa skupaj z zvokom trobente, ko se Temnikar pomakne v levo.<sup>9</sup> Zanimiv je tudi kader, v katerem se Temnikar poslavlja od svoje družine. Ko opazuje ženo ob ognjišču, se počasi, vendar očitno, zazre v steno, na kateri počiva njegova senca. Temnikarjevo senco lahko interpretiramo kot nekakšen odsev moralnega imperativa in hkrati odsev Temnikarjeve notranjosti. Podobno kot trobenta se tudi senca pojavlja v ključnih trenutkih, ko Temnikar spoznava svojo moralno dolžnost. Če je trobenta moralni klic, je senca moralni opomin. Na začetku, ko Temnikar še ne ve, kaj pomeni poziv trobente, se senci izogne, saj je prestrašen in tudi njenega pomena ne razbere. Kasneje, ko spozna svojo dolžnost, pomirjeno sprejme tudi opomin sence na steni.

V snemalni knjigi sta predvideni samo senci, ki se pojavita na oknu.<sup>10</sup> Vendar pa se zdi, da je tudi v obravnavanih kadrih senca zavestno poudarjena. Štiglic in Kosmač je v scenariju res nista predvidela, vendar ne smemo pozabiti, da je film delo celotne filmske ekipe in ne samo režiserja.<sup>11</sup> Direktor fotografije pri ustvarjanju filma je bil Rudi Vaupotič,<sup>12</sup> fotograf, filmski snemalec in direktor fotografije. Uvrščamo ga med največje slovenske »zapisovalce z lučjo,« saj je znal »uvideti tista svetlobna stanja, ki jih je imel za bistvena v izgradnji filmskih prostorov in njihovih pripovednih logik [...]. Vsakemu [filmskemu junaku] je našel njemu lastno luč; luč, ki ga je ponazarjala in mu odrejala tisti kanček psihološke projekcije, ki je neizogibna za gledalčevo identifikacijo« (Nedič 2003: 5). Glede na to, da načrt snemalne knjige v filmu ni vedno dosledno realiziran (na nekaterih mestih so opazna razhajanja med snemalno knjigo in filmom), je popolnoma verjetno, da so igro senc v film dodali med snemanjem, mogoče prav po Vaupotičevi zamisli.

## Literatura

FRELIH, Tone, 2008: *France Štiglic: Od epopeje do nostalgije*. Ljubljana: Slovenska matica.

GIANNETTI, Louis, 2008: *Razumeti film*. Ljubljana: UMco in Slovenska kinoteka.

GLUŠIČ, Helga, 1975: *Pripovedna proza Cirila Kosmača. Razvoj motivike in načini njenega oblikovanja*. Ljubljana: Slovenska matica.

KOSMAČ, Ciril, 1973: *Balada o trobenti in oblaku*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

NEDIČ, Lilijana (ur.), 2003: *In memoriam Rudi Vaupotič*. Ljubljana: Društvo slovenskih filmskih ustvarjalcev in Slovenska kinoteka.

8 Npr.: Adelbert von Chamisso: *Človek brez sence. Skrivnostna zgodba Petra Schlemihla*.

9 Premik Temnikarja v levo deluje precej nenaravno, počasno izginjanje sence skupaj z izginjanjem zvoka trobente je bilo najverjetneje načrtovano. To govori v prid naši domnevi, da ima senca v filmu poseben pomen.

10 Senca Temnikarja in kasneje senca Jerneja. Snemalna knjiga sicer predvideva še odsev Temnikarjevega obraza v vodi (ko se med potjo ustavi, da bi se odzjel v potočku (Štiglic 1961: 90–91)). V analizirani verziji filma odsev ni viden.

11 V filmski ekipi so poleg režiserja in scenarista pomembni tudi direktor fotografije, scenarist, avtor glasbe, scenograf, kostumograf, montažer in seveda igralci.

12 V nekaterih virih se njegov priimek pojavlja v različici Vavpotič. Za prispevek k ustvarjanju *Balade o trobenti in oblaku* je na Festivalu jugoslovanskega igranega filma v Puli prejel zlato areno (Nedič 2003: 5).

- ŠPRAH, Andrej, 2005: Balada o trobenti in oblaku: Vprašanje vojne in revolucije zreducira na zavezujoče bistvo individualnega moralnega imperativa. *Ekran. Revija za film in televizijo* 42/1-2. 15.
- ŠTIGLIC, France, 1961: *Balada o trobenti in oblaku. Snemalna knjiga*. Ljubljana: Slovenska kinoteka. Inv. št. 1134.
- ŠTIGLIC, France, 2003: *Balada o trobenti in oblaku*. Videokaseta. Ljubljana: Andromeda.